

PAPER DETAILS

TITLE: Bir Sosyal Sermaye ve Servet Birikimi Tahlili: Istanbul'un İlk Gedikli Sarraflarından El-Hac Besir Bin Abdullah'in Terekesi (1698)

AUTHORS: Metin Ziya Köse

PAGES: 169-197

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3536373>

Bir Sosyal Sermaye ve Servet Birikimi Tahlili: İstanbul'un İlk Gedikli Sarraflarından El-Hac Beşir Bin Abdullah'ın Terekesi (1698)

An Analysis Of Social Capital And Wealth Accumulation: The Estate Of El-Hac Beşir Bin Abdullah, One Of Istanbul's First Gedikli Sarrafs (1698)

Metin Ziya Köse*

*Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Nevşehir,
Türkiye

ORCID: M.Z.K. 0000-0002-4998-1140

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Metin Ziya Köse,
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Nevşehir,
Türkiye
E-posta/E-mail: metinziya@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 14.11.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
14.02.2024
Son Revizyon/Last Revision Received:
15.02.2024
Kabul/Accepted: 16.02.2024

Atıf/Citation:
Köse, Metin Ziya. "Bir Sosyal Sermaye Ve
Servet Birikimi Tahlili: İstanbul'un İlk Gedikli
Sarraflarından El-Hac Beşir Bin Abdullah'ın
Terekesi (1698)." *Tarih Dergisi - Turkish Journal of
History*, 82 (2024): 169-197.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20241390569>

ÖZ

İstanbul sarraf gedikleri 1691'de Osmanlı idarecileri tarafından epeyce düşünüldükten ve tartışıldıktan sonra ihdas edilmiştir. Mali, finansal ve iktisadi birçok mühim fonksiyonu olan darphanede farklı vazifeleri yanında değerli madenlerin piyasalardan toplanması ve belirli şartlarla darphaneye teslim edilmesi işini uhdelere almış olan gedikli sarraflar, zaman içerisinde dönemin en dinamik işlerinden birini yapar hale gelmişlerdir. Bu çalışmada devşirme, yeniçeri ve İstanbul'un ilk gedikli sarraflarından biri olan el-Hac Beşir bin Abdullah'ın kısmen hayatına, kariyer aşamalarına ve terekesi vasıtasıyla servet birikimine ve maddi dünyasının niteliklerine odaklanılacaktır. Bu hedeflere ulaşabilmek için hem Osmanlı arşivlerinden hem de İstanbul şer'i mahkeme defterlerindeki kayıtlardan istifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tereke, Miri Sarraf, Darphane-i Âmir, Kredi, Servet

ABSTRACT

The *gedikli sarrafs* of Istanbul were established in 1691 after extensive consideration and discussion by Ottoman administrators. The *gedikli sarrafs*, had various important functions at the mint, including the collection of precious metals from markets and their delivery to the mint under certain conditions, and had become involved in one of the most dynamic businesses of the period over time. This study will partly focus on the life, career stages, wealth accumulation through inheritance, and characteristics of the material world of the money changer, el-Hac Beşir bin Abdullah, who was a conscript, janissary, and one of Istanbul's first *gedikli sarrafs*. To achieve these goals, the article will utilize records from both Ottoman archives and Istanbul's Sharia court registers.

Keywords: Probate Inventory, Imperial money changer, Imperial Mint, Credit, Wealth

Extended Abstract

The significance of money changing and money changers (sarrafs) in the context of the Ottoman economy before 1750 requires further exploration. Research on their roles before this date is limited, partly due to the constraints of the primary sources available from that period and the little information they contain. Money changers, played important roles in historical, socio-political, and political-economic aspects since the early years of the Empire's establishment, are considered a topic that needs to be more thoroughly examined in studies of the early modern period in Ottoman history. The increasing importance and influence money changers had in Ottoman finance and financial circles before the second half of the 18th century need to reveal their positions in the Ottoman financial sector.

While Jewish names are frequently mentioned in relation to credit and money changing in the 16th-17th centuries, the predominance of Armenian money changers from the 18th century onward shifted the focus in this profession away from Jews. Armenian money changers, particularly after the 1750s, gained more significance in the Ottoman economy. Indeed, studies emphasizing the diminishing influence of Jewish money changers in the Ottoman financial market-based on credit transactions have highlighted this trend.

In addition to Armenians and Jews, Muslims also practiced the profession of money changing before this date. Muslims having been involved in money-changing from the early days of the Ottoman Empire. However, importance to is had in noting that mostly converts to Islam were to ones who engaged in this business. Among the first list of the 12, Istanbul money changers in 1691, three were Muslims. The list of had grown to 30 money changers in 1696, of whom only one was a Muslim named Beşir. Once the list of money changers reached 60 in 1710, it no longer contained any Muslims and Armenians constituted the majority.

The central figure of this study is Beşir bin Abdullah, a convert and a Muslim who had also performed the Hajj pilgrimage. As declared by the central economic administration, Beşir was a prominent Istanbul money changer with close ties to the Imperial Mint. Abundant historical and economic research is found on the roles money changers had assumed after the second half of the 18th century. Remarkably, these studies coincide with the period when significant challenges and changes began to occur in the Ottoman Empire's economic course.

This study focuses on Beşir's life and it in terms of his entry into the Ottoman world, his life as a Janissary, his relationships within the financial environment, and his accumulation of wealth. The study describes his social status and the career stages through which he progressed. The study also discusses the qualities of the life patterns that emerged as he climbed the career ladder in the early Ottoman world and examines the characteristics of the relationship networks Beşir established throughout his life as a Janissary and a money

changer. The study investigates the impact these relationship connections, defined as social capital, had on his professional life. The study's final section, subjects the wealth Beşir had accumulated throughout his life to qualitative and quantitative analyses.

Beşir's possessions provide realistic information about the nature of his worldly goods. He was religious, interested in music, and had a sensitivity to clothing. He had a penchant for objects and furniture made from various metals. Near the end of his life, he freed one of the slaves he had purchased. Being a convert to Islam, he perhaps sought to alleviate the loneliness and longing for family that he had felt throughout his life in this way.

While expanding his material world as a money changer, Beşir also was a Janissary, had accumulated a certain level of wealth. After becoming an official moneychanger, however he engaged in credit operations and managed money from various professionals, thereby increasing his comfort and joining the relatively wealthy class. The late 17th century was a challenging period for the Ottoman central administration. Wars with the Holy League had been ongoing, and structural changes in the economy were a consequence of the state's efforts to reorganize itself. When Beşir became an official money changer, he had reached an important stage in his career. His inclusion onto the 1696 list of official money changers indicates that he had fulfilled the duties the state had assigned him. Although the long period of wars came to an end after the defeat at Senta the following year, the state was financially and economically worn out and had to make the right decisions to stand upright, fill its coffers, and improve its economy. Despite being the implementer of these policies in the field, Beşir unfortunately did not live much longer and passed away a year after the defeat at Senta. The Karlowitz Treaty signed a year after his death profoundly shook the Ottoman central administration, opening the door to efforts to rebuild prestige and reputation alongside territorial losses.

In conclusion, Beşir had entered the Ottoman world and tried to sustain his life by utilizing the opportunities offered by this order. The net material accumulation he left behind was relatively low. However, his experiences, observations, and material as well as spiritual worlds were evidence of his sufficient success. Historical records can unexpectedly emerge at any moment, surprising historians and those interested in history. Beyond the existing documents used in this study, other historical will undoubtedly be found in the future that will reunite Beşir with researchers and readers, thus allowing them at that time to better understand Beşir, his life-as a Janissary who had entered Ottoman service alone and as a man who died alone, after living a solitary life apart from a brief marriage.

Giriş

İstanbul yeniçeriler beytülmal emini Hüseyin Ağa bin Muslu daha önce pek çok kez yaptığı üzere varisi olmayan müteveffâ el-Hac Beşir bin Abdullah bin Abdullah'ın miras sayımını gerçekleştirmek üzere Tülbentçi Hüsam Mahallesi'ndeki evine geldi¹. 25 Ekim 1698 tarihinde usulünü çok iyi bildiği bu terekenin kayda geçirilmesi işleminde yardımcılarını ile birlikte dikkatlice hareket etti. Bu tereke sayımı, yeniçeri olması yanında aynı zamanda ilk gedikli İstanbul sarraflarından biri olan Beşir'e aitti. Hayattayken parasal işlemlere olabildiğince hâkim olan mirî sarraf Beşir'in servet listesi bu yüzden büyük bir ihtimamı gerektirmekteydi².

Sarraflığın ve sarrafların Osmanlı ekonomisi açısından önemi 1750 öncesi için araştırılmaya muhtaçtır. Bu tarihten önceki vaziyetleri hakkındaki araştırmalar henüz çok fazla değildir. Bu biraz da dönemin ana kaynaklarının sunduğu imkânlarla ve içerdikleri bilgilerle alakalıdır. Çoğunlukla iktisadi açıdan daha kuruluş yıllarından itibaren önemli roller oynamış olan sarrafları bu yüzden Yeni Çağ Osmanlı tarihi çalışmalarında daha fazla ete kemiğe büründürmek bir zorunluluktur. Sarrafların Osmanlı maliyesi ve finans çevrelerindeki önem ve etkilerinin henüz 18. yüzyıla girilmeden önce iyiden iyiye belirginleşmesi bir hayli etkili oldukları Osmanlı finans sektöründeki yerlerini açığa çıkarmayı zaruri hale getirmektedir.

Sarrafların 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra aldıkları roller hakkındaki tarihî ve iktisadi araştırmalar belirgin bir şekilde fazladır. Bu çalışmaların Osmanlı ekonomisinin tarihi seyri içerisinde asıl zorlukların ve değişimlerin yaşanmaya başladığı bu döneme denk gelmesi dikkat çekicidir³.

16 ve 17. yüzyıllar için Yahudilerin adı kredi ve sarraflıkla ilgili konularda haklı olarak çokça zikredilse de 18. yüzyıldan itibaren Ermeni sarrafların ağırlıklı olarak faaliyet

- 1 Yeniçeri beytûlmali hakkında bk. Ayşegül Çimen, *Public and Private Property Claims in the Ottoman Empire: The Beytûlmâl and its Institutionalization in the Early Modern Period*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023, s. 108, 114, 148, 176, 180. Varissiz ölen yeniçerilerin terekelerini yeniçeri beytûlmâl eminlerinin oluşturma süreçleri için bk. Arif Bilgin-Fatih Bozkurt, "Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytûlmâl Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2010), s. 13.
- 2 *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 126b, 19 Rebiülahir 1110. Bu tereke kaydının yer aldığı mahkeme defteri İsam Kadı Sicilleri Veritabanında yer almaktadır. Defterin ayrıca basımı da yapılmıştır: *İstanbul Kadı Sicilleri Kismet-i Askeriye Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1109-1110/M. 1698-1699)*, haz. Rasim Erol-Sabri Atay-Nedim Pakırdağ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2019. Bu çalışmada kullanılan sicil kayıtlarını daha görünür kılmak için kullanılan defterlerde yer alan belge yerlerinin doğrudan yazılması usulü tercih edilmiştir. Kaynakça kısmında ise ilgili defterlerin bibliyografik künyeleri verilmiştir.
- 3 Osmanlı sarrafları hakkındaki mevcut literatürün ayrıntılı ve bütüncül bir değerlendirmesi için bk. Ertan Ünlü, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Merkez-Taşra Bağlamında Sarrafların İlişki Ağları: Bir Sosyal Ağ Analizi Yöntemi Denemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 18-33.

bulunmalarından dolayı bu meslek dalındaki varlıkları ikinci planda kalmıştır⁴. Bilindiği üzere Ermeni sarraflar bilhassa 1750'lerden sonra Osmanlı ekonomisi içerisinde oynadıkları rol açısından daha ehemmiyetli bir konuma geldiler. Nitekim Osmanlı finans piyasasındaki kredi işlemleri temel alınarak hazırlanan bir çalışmada sarraflık sektöründeki Yahudilerin etkisinin giderek azalmasının altı bilhassa çizilmektedir⁵.

Bu tarihten önce yalnızca Ermeniler ve Yahudiler değil Müslümanlar da sarraflık mesleğini icra etmişler, faaliyette bulunmuşlardı⁶. Ancak genellikle mühtedilerin bu işle iştigal ettiklerine dair bir izlenimi vurgulamak gerekir⁷. Gedikli İstanbul sarraflarının 1691'e ait ilk esame listesinde, yani isim ve künyelerinin yer aldığı defterdeki on iki sarraftan üçü Müslümandı. 1696 tarihli listede ise otuz gedikli sarraftan Müslüman olan yalnızca bir kişi mevcuttu ki o da Beşir idi. 1710 tarihli altmış kişilik yeni listede iki Müslümanın adı geçiyorsa da bunlar devşirmeydi. 1714 tarihli cetvelde ise artık Müslüman bir sarraf adı yer almamakta, çoğunluğu Ermeniler oluşturmaktaydı⁸. Bu çalışmanın merkezinde bulunan Beşir b. Abdullah aşağıda açıklanacağı üzere bir devşirme ve mühtedi olup ayrıca hacca gitmişti. Beşir, Osmanlı maliyesinin ilan ettiği üzere gedikli bir İstanbul sarrafı idi. Diğer bir deyişle Darphane-i Âmir adına çalışan bir sarraftı.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeni ve Yahudi sarrafların servetleri, muhalefatları ve servetlerine müsadere süreçleri birçok incelemede ele alınmış, önemli devlet adamları ile finansal bağlarını ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır⁹. Yine sarrafların özellikle 19. yüzyılda Osmanlı devlet adamları, Osmanlı ve Avrupa finans çevreleri ve devletleri ile olan münasebetleri de çokça değerlendirilmiştir¹⁰.

- 4 Yahudi sarraflar ve kredi faaliyetleri için bk. Eliezer Bashan, "Jewish Moneylending in Constantinople and Smyrna during the 17th-18th Centuries as Reflected in the British Levant Company's Archives", *The Mediterranean and the Jews-Banking, Finance and International Trade (XVI-XVIII Centuries)*, Ramat-Gan 1989, s. 57-73.
- 5 Haim Gerber, "Jews and Money-Lending in the Ottoman Empire", *The Jewish Quarterly Review*, 72/2 (1981), s. 100-118. Buna rağmen Yahudi bankerlerin Osmanlı finans çevrelerindeki etkinlikleri ve etkileri için bk. Nurdan İpek, *Yahudi Bankerler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011 ve Aaron Nommaz, *Endülüs'ten Osmanlı'ya Paraya Yön Veren Yahudi Bankerler*, Destek Yayınları, İstanbul 2019.
- 6 Osmanlıların daha erken dönemlerinden itibaren sarraflık yapan Müslümanlar için bk. Ünlü, *a.g.t.*, s. 91-92.
- 7 Mesela bir mühtedi olduğu anlaşılan Sarraf Ahmed Bey b. Abdullah'ın bir kredi işlemi için düzenlenen mahkeme belgesi için bk. *İstanbul Hasköy Mahkemesi*, nr. 3, vr. 55, 18 Zilhicce 1022 (29 Ocak 1614). Yine Müslümanlığı seçtiği için kisve baha ödeneği hazırlanan sarraf Hasan için bk. BOA, AE.SMHD.I, nr. 257/20998, 1 Zilhicce 1154 (18 Şubat 1742).
- 8 Ömerül Faruk Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları (1691-1835)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30 (2014), s. 36-41.
- 9 Buna bir örnek için bk. Ali Yaycıoğlu, "Perdenin Arkasındakiler Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme", *Journal of Turkish Studies*, 51 (2019), s. 388 vd.
- 10 Bunlardan bazıları şunlardır: Nursel Manav, *Zenginlikten İflasa Mustafa Paşa'nın Sarrafı Cezayirlioğlu Mıgırdıç*, Libra Kitap, İstanbul 2019; Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, Türk Ekonomi Bankası, İstanbul 1991; Murat Hulkiender, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi (1806-1884)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2003; Semih Sefer, *Lorandolar ve Tubiniler: Osmanlı Devleti'nde Levanten Banker Aileler ve Faaliyetleri*, Albaraka Yayınları, İstanbul 2020. Avrupalı bankerlerin Osmanlı Devleti ile olan finansal münasebetleri hakkında bk. Christopher Clay, *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance: 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*, I.B. Tauris, New York 2000.

Bu çalışma ise arşiv kaynaklarının sunduğu imkânlar ölçüsünde 17. yüzyılda yaşamış bir gedikli İstanbul sarrafının sermaye ve servet birikimi üzerine odaklanmıştır. Mirî sarraf Beşir'in bir yeniçeri olarak yaşantısı, finans muhiti içerisindeki ilişki ağları ile servet birikimi ve zenginlik düzeyi öncelikle onun sosyal statüsü ve kariyer aşamalarının değişimi üzerinden tasvir edilmiştir. Bir devşirme olarak girdiği Osmanlı dünyasında kariyer basamaklarını tırmanırken meydana gelen sosyal ilişki ağlarının nitelikleri tartışılmıştır. Takip eden kısımda Beşir'in hayatı boyunca tesis ettiği ilişki ağlarının özellikleri bir yeniçeri ve sarraf olması açısından incelenmiştir. Beşir'in kariyer yolunda sosyal sermaye olarak tanımlanacak bağlantılarının onun meslek hayatına hangi mikyasta etki ettiği sorgulanmıştır. Ardından Beşir'in hayatı boyunca elde ettiği servet nitel ve nicel analize tâbi tutulmuştur. Öncelikle maddi dünyasının niteliklerine dair bir betimleme yapılmıştır. Daha sonra Osmanlı kredi sektörüyle bağlantılı teşebbüsleri açıklanmıştır. Son olarak bunların servet birikimine etkisi tahlil edilmiştir.

A. Beşir'in Sosyal Statüsü ve Kariyeri

1. Beşir Hakkında Tanımlayıcı Statü Göstergeleri

Arşiv belgelerinde ve mahkeme zabıtlarında Beşir'le ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Onun ikametgâhına, unvanlarına ve sosyal statüsüne dair muhtelif atıflar yapılmıştır. Beşir'in yaşadığı mesken İstanbul'da Suriçi'nde Tülbentçi Hüsam Mahallesi'nde bulunmaktaydı¹¹. Evi hakkında terekede belirlenen rayiç bedel dışında (arsa ve müstemilatı şeklinde kaydedilmiştir) belirleyici bir vasıf tarif edilmemiştir. Ancak aşağıda inceleneceği üzere evdeki eşyalar onun yaşamına dair önemli ipuçlarını barındırmaktadır.

Beşir'e atfedilen sosyal statü göstergelerinden ilki *el-Hac* unvanıdır. Bazı belgelerde isminin önünde *Hacı* ibaresi de kullanılmıştır¹². Elimizdeki en erken tarihli belge, ölümünden yaklaşık 28 yıl önce bu unvana sahip olduğunu göstermektedir. Bu da kendisinin daha gençlik yıllarından itibaren dindar bir yapıda olduğunun işareti sayılabilir¹³. Bir devşirme ve bir yeniçeri için dindarlığına vurgu yapan bu unvan bir çalışmada işaret edildiği üzere toplumsal kabul edilmişlik anlayışının bir yansıması olarak kullanıldığı gibi yeri geldiğinde içinde bulunulan topluluğun sözcüsü olarak elde edilmesi lazım gelen bir statüydü. Bilhassa kişinin sözünden emin olunması gereken durumlarda oldukça işe yaramaktaydı¹⁴.

11 Belgede geçtiği üzere *mahmiye-i İstanbul'da*. Bu mahalle Fatih ilçesinde Tülbentçi Hüsamettin Mahallesi adıyla varlığını devam ettirmektedir.

12 BOA, *MAD.d.*, nr. 1941, s. 88, 7 Rebiülahir 1102 (8 Ocak 1691); s. 90, Zilkade 1109 (Haziran 1696) ve Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları", s. 36 ve 95.

13 *İstanbul Bab Mahkemesi*, nr. 11, vr. 6, 7 Cemaziyelahir 1081 (22 Ekim 1670).

14 Mahkemede çeşitli işlerin idamesinde dindarlık unvanlarının nasıl bir ahlaki sorumluluğa dönüştüğüne dair bk. Leslie Pierce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 81 vd.

Beşir'in yaptığı sarraflık işinin faiz yönünün bulunması dindarlığı ile işi arasında bir denge kurduğunu, *Hacı* unvanı ile devrin iktisadi gelenek ve şartlarıyla uyumlu bir şekilde mesleğini icra ettiğini göstermektedir. Beşir'in terekesinde kredi verdiği, bunun yanında fon oluşturmak ya da para işletmek amacı ile borç aldığı kişilerin kayıtlı olması, onun faizle iş yaptığının açık bir kanıtıdır. Ayrıca kâtibin Beşir'in terekesinde kimliği ile ilgili bilgileri kaydederken Beşe yerine *el-Hac* unvanını kullanması da Osmanlı'da hacılık vazifesini yerine getirenler için yapılan yaygın bir uygulamadır.

Bazı belgelerde onun yeniçeriliğine de belirgin bir şekilde atıfta bulunmaktadır. Tereke kaydında geçtiği üzere Beşir bir *dergâh-i âlî yeniçerisi*ydi. Esasen Beşir kariyerinin başlarından itibaren yeniçerilerin kullandıkları *Beşe* unvanını mahkeme kâtiplerine kaydettirmiştir. Nitekim iki köleyi azat etme duruşmasında bir vekâlete şahitlik ettiği celsede Beşe unvanı ile anılmıştır¹⁵.

Terekesinin giriş kısmında Beşir'e atfen kullanılan "yeniçeri" ifadesi "*el-Hac*" sanından önce ve sonra iki kez zikredilmiştir¹⁶. Kâtibin bunu dikkatsizce davranarak ve farkında olmadan sehven kaydetmiş olma ihtimali mevcutsa da tekrarlanması orada bulunanlar açısından önemliydi¹⁷. Sayım için hazır bulunanlar da yeniçeriydi. Bir yeniçeri olmanın Beşir için değerini bildiklerinden bir kez daha zikretmek gereği duymuş olabilirler.

Terekesinde baba ve ata adı olarak Abdullah b. Abdullah'ın yazılması daha çocuk yaşta iken devşirme olarak alındığına, kariyerinin erken bir noktasında Enderun'a kabul edilmeyip bir yeniçeri olması için önce Acemi Ocağı'na, sonrasında ise yeniçeri bölüklerine gönderildiğine işaret etmektedir¹⁸. Beşir'in 17. yüzyılın ilk yarısında 1630-1650 yılları arasında devşirildiği tahmin edilebilir. Yeniçeri ocağının asker kaynaklarının değişim gösterdiği bu dönemde artık terkedilmeye başlanan devşirme sistemi yerine çoğunlukla kuloğullarından ve din değiştirmiş

15 *İstanbul Bab Mahkemesi*, nr. 11, vr. 33-34, 6 Receb 1081 (19 Kasım 1670).

16 "*Dergâh-ı âlî yeniçerilerinden ve mîrî sarraflarından ...bundan akdem vefat eden el-Hâc Yeniçeri Beşir...*".

17 Mahkeme kâtiplerinin çalışma düzenleri ve buna gösterdikleri ehemmiyet için bk. Suraiya Faroqi, "Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıl Kadı Sicillerinde Kaydolunan Ev Satışlarıyla İlgili Belgelerin Şekil Açısından Değişimi", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri* (30 Nisan-2 Mayıs 1986), İstanbul 1988, s. 201-210 ve Pierce, *Ahlak Oyunları*, s. 127 vd.

18 Devşirme sisteminin kuruluşu, gelişimi ve kurumsal işleyişi hakkında bk. Younghee Lee, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Döneminde Vezir-i Azamlar ve Zağanos Paşa)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 55 vd. ve Tobias P. Graf, *The Sultan's Renegades: Christian-European Converts to Islam and the Making of the Ottoman Elite, 1575-1610*, Oxford University Press, Oxford 2017, s. 44 vd. Devşirmelerin birbirinden farklı birçok alanda istihdam edilmelerine dair bk. Gülay Yılmaz, "Becoming a Devshirme: The Training of Conscripted Children in the Ottoman Empire", *Children in Slavery Through the Ages*, ed. Gwyn Campbell-Suzanne Miers-Joseph C. Miller, Ohio University Press, Ohio 2009, s. 128. Devşirmelerin yeniçeri ocağında istihdam süreçleri hakkında Serdar Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 131.

gönüllülerden oluşan askerler ocağa kaydedilmekteydi¹⁹. Beşir belki de son devşirilenler arasında yer almaktaydı.

Beşir'in terekesinde geçen ve onu tanımlayan vasıflarından bir diğeri ise *mirî sarraf* ibaresidir. Bu kavramdan anlaşılması gereken de Beşir'in gedikli İstanbul sarrafı olması ile alakalıdır. Aşağıda bu görev tanımının ne anlama geldiği detaylarıyla tartışılmıştır.

Beşir ölmeden bir kaç yıl önce bu kez İstanbul kadısının mahkemesinde *şuhudü'l-hâl* olarak hazır bulunmuştur²⁰. Bu mahkeme görevi onun daha farklı toplumsal statüler elde etmiş olduğunun bir işaretidir. Dava bir rehne ve satışa konu olan mücevherlerle ilgili tarafların anlaşmazlığa düşmesi nedeniyle açılmıştı. Davacı ve davalının başkentin yönetici ve seçkin insanları ile bağlantılı olmaları dikkat çekicidir. Bu yüzden katılım listesinden de anlaşılacağı üzere jüriye birçok kişi dâhil edilmişti. Sarraf ve el-Hac unvanları ile kaydedilen Beşir, taraflar arasında sağlanan mutabakatın gözlemleyicisi olmuş ve kadının verdiği kararın usullere uygunluğunu takip etmiştir²¹.

2. Mirî Sarraf Kavramı Hakkında

Beşir mahkeme zabıtlarında mirî sarraf olarak kaydedilmişti. Öyleyse bu ibarenin hangi anlamda kullanıldığına yakından bakmak gerekir. Esasen sarraf kavramını geniş bir manada düşünmek gerekmektedir. Nitekim Osmanlı ekonomi ve mali yapısı içerisinde sarraf olarak bulunan birçok görevli mevcuttu. Aşağıda bunun açıklaması yapılacaktır, Beşir'in hangi tür sarraf olduğu açığa çıkarılacaktır.

Mirî sarraf ibaresi farklı tarihlerde çeşitli devlet müesseselerinde vazife alanlar için kullanılmıştır. Bunlardan ilki mirî sarrafların en önemli görev sahalarından biri olan emaneten ya da iltizamla işletilen mukataalarda üstlendikleri görevle alakalıydı. Özellikle emanet yoluyla işletilen mukataalara bir sarrafın tayin edilmesi bütün işletmeler için zorunluydu. Sarraf atamaları ilgili mukataanın idarecisinin teklifi, darphâne nâzırının tasdiki ve padişahın verdiği berat ile olurdu. Mirî sarraflar, gerek mukataa eminine gerekse madencilikle ilgili belirli görevi olan ustalara ihtiyaç duydukları sermayeyi temin eder ve dönem sonunda hesap görürdü²². Bir çalışmada açıklandığı üzere mirî sarraflar, taşrada iltizam sektöründe bazı işlerin takibinde bizzat devlet tarafından görevlendirilirdi. Bunlar

19 Anton Minkov, *Conversion to Islam in the Balkans. Kisve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, Brill, Leiden-Boston 2004, s. 64 vd.

20 Bir nevi mahkeme jürisi olan ve mahkemeyi, kadiyi, görülen davayı ve verilen kararı yasalara uygunluk açısından denetleyen şuhudül-hâlin önemine dair bk. Pierce, *Ahlak Oyunları*, s. 129; İsmail Erünsal, "Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: Şuhudü'l-'Udûlden Şuhudü'l-Hâle Geçiş", *Osmanlı Araştırmaları*, 53 (2019), s. 1-50 ve İsmail Erünsal, "Şuhudü'l-Mazmundan Şuhudü'l-Hâle: Üsküdar Sicillerinde Bir Değişimin Öyküsü", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X, 19-20-21 Ekim 2018, Bildiriler*, II, İstanbul 2019, s. 3-23.

21 *İstanbul Mahkemesi*, nr. 22, vr. 147, 15 Muharrem 1108 (14 Ağustos 1696).

22 Ali Akyıldız, "Sarraflık", *DİA*, XXXVI, s. 163 ve Gökçen Coşkun Albayrak, "Osmanlı'da İç Borçlanma ve Sarraflar", *Bilimevi İktisat*, 4, İstanbul 2018, s. 138.

işletmedeki diğer görevlilerle birlikte (mesela mukataa kâtibi) mukataaya ait kayıtların tutulmasında, bakaya kalan borçların takip edilmesinde rol alırlardı²³.

İstanbul'da muhtelif devlet kurumlarında çalışan sarraflar da bulunmaktaydı. Mesela Defterhane'de görevli bir sarraf mevcuttu. Bunlar için mirî sarraf tanımlaması belgelerde geçmese de *resm-i mirî* adı altında defterhanede hazırlanan timar tezkirelerinden alınan ödemeyi tahsil eden bu görevli defterhane sarrafı olarak bilinmekteydi. 1609'da ihdas edilen bu vazife için genellikle defterhane kâtipleri arasından biri seçilirdi²⁴.

Merkez ya da taşrada daha farklı sarraf türlerinden bahsetmek mümkünse de²⁵ Beşir'e atfen kullanılan *mirî sarrâf* ibaresini yukarıdaki sarraf tanımlarından ayrı bir yerde konumlandırarak üç farklı göreve indirgemek gerekir: Maaşlı darphane sarrafı, gediksiz İstanbul sarrafı ve gedikli İstanbul sarrafı. Kendi aralarında yakın alakaları bulunan bu sarraflara bakıldığında Beşir'in maaşlı darphane sarrafı olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Maaşlı sarraflar darphanenin bir vazifelisi olduğu gibi konumu ve gördüğü iş itibarıyla darphane içinde hatırı sayılır bir makamı temsil etmekteydi. Hem darphanenin hem de darphane nazırının bütün parasal işlemlerinden, ödemelerden ve harcamalardan sorumluydu²⁶.

Darphane ile yakın teması olup piyasada gediksiz olarak çalışan sarraflar mevcutsa da Beşir bu meslek erbabı arasında yer almamaktaydı. Çoğu kez devletin kontrolü dışında ve faaliyet izinlerini suiistimal ederek çalışan gediksiz sarrafların buna rağmen piyasalardaki finansal işlerin yürütülmesinde önemli rolleri bulunmaktaydı²⁷. Devlet zorunlu hallerde bunların finansal hareketlerine müdahale ederdi ve çalışmalarına çeşitli şekillerde mani olurdu²⁸. Buna rağmen gediksiz sarraflar piyasalarda bilhassa kredi faaliyetlerine bir yolunu bulup devam ederlerdi.

Beşir, gedikli İstanbul sarrafıydı. Devletin yarı memuru gibi düşünülebilecek olan gedikli sarrafların seçimi, çalışma usulleri ve koşulları, devlete karşı sorumlulukları ve ekonomi içerisindeki yerleri uzunca sayılabilecek bir zaman diliminde belirli şartlar neticesinde

23 Yahya Koç, *Sayda Eyaleti'nde Osmanlı İktidarı ve Yerel Güçler (1700-1775)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 122-123.

24 Erhan Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Amire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 132.

25 Mesela Mısır sarrafları için bk. Betül Tezcan, *XVIII. Yüzyılda Mısır Darphanesi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 87-88 ve Ertan Ünlü, "Mısır Sarrafı Artin (?-1790)", *Sosyal&Beşerî Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar*, c. I, Gece Kitaplığı, Ankara 2023, s. 203-217.

26 Ömerül Faruk Bölükbaşı, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Amire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 61-62.

27 Metin Ziya Köse, "Galata'da Ermeni Sarraflar ve Kredi İlişkileri (1700-1720)", *Tarih Dergisi*, 64 (2016), s. 73-99.

28 Bölükbaşı, *Darphane-i Amire*, s. 96.

oluşmuştu²⁹. Bu şartların değişmesi durumunda devlet gedikli sarraf listelerini güncellerdi. Aşağıda bahsi geçecek 1691 ve 1696 tarihli gedikli sarraf listelerinin her ikisinde Beşir'in adının kaydedilmesi onun bir gedikli İstanbul sarrafı olduğunu ortaya koymaktadır.

1691'de mirî sarraf ya da diğer bir deyişle darphaneye bağlı gedikli sarraf olarak çalışmaya başlayan bu meslek erbabı esasen İstanbul'da daha önce de vardı. Malî ve finansal konularda muhtelif hizmetleri olan sarrafların doğrudan darphane ile bağlantılı iş gördükleri oldukça sarihtir. Ayrıca piyasalardan değerli madenlerin toplanması, ayarlarının belirlenmesi, bunların darphaneye aktarılması gibi görevler de uhdelere verilmişti. Üsküdar Şer'iyye Sicillerinde yer alan bir hükme göre, mirî sarraflar daha 16. yüzyılın ikinci yarısında gümüş arayıcıları ile birlikte piyasalardaki kalp akçenin³⁰ tespit ve bu paralarla işlem yapan sarraf, kallâb³¹, kuyumcu ve sırmakeşlerin³² engellenmesi görevini üstlenmişlerdi³³. Ancak bazen yasadışı yollara saptıkları da olmuştur. İstanbul sarraflarından olumsuz olarak bahseden bir mühimme kaydında ise İstanbul kadısına sarraf sayısının artmasının ve bu sarrafların piyasaya kalp akçe sürmesinin engellenmesi emredilmişti³⁴.

3. Kariyeri

Beşir hakkında tereke kaydında geçen *dergâh-ı âlî yeniçerilerinden* ibaresi onun sarayda ya da hükümet merkezinde görevli olduğunu göstermektedir. Dergâh-ı âlî ibaresi bilindiği üzere padişah sarayını ve hükümet merkezini ifade etmek için kullanılırdı³⁵. Dolayısıyla Beşir, ölmeden önce İstanbul'da bir yeniçeri olarak görev yapmaktaydı. Bir devşirme olduğu kesin olan Beşir'in bir yeniçeri olarak hangi koşullarda yetiştiğine, ocağın hangi bölük ya da ortasında kayıtlı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Beşir'in diğer bir kariyer aşaması mirî sarraflık yapması ile alakalıydı. Yukarıda bahsedildiği üzere terekesinde geçen mirî sarraf ibaresi doğrudan gedikli İstanbul sarrafları için kullanılmaktaydı. Nitekim 1691'de ilk kez tesis edilen İstanbul sarraf teşkilatında bulunan on iki sarraf arasında Beşir'in ismi de geçmektedir³⁶. 1696'da ilan edilen otuz kişiden müteşekkıl yeni darphane sarraflar gediği listesinde de adı mevcuttur³⁷.

Beşir'in kariyer çizgisi onu bir yeniçeri iken gedikli sarraf olmaya nasıl yöneltmiştir? Mevcut veriler eşliğinde bunu ortaya koymak mümkün görünmese de bazı fikirler ileri

29 Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları", s. 19-96.

30 Sahte para.

31 Sahte para kesen, kalpazan.

32 Gümüş işleyen esnaf.

33 Rahşan Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 295.

34 BOA, *A.DVNS.MHM.d.*, nr. 48, s. 162/h. 451, 6 Şevval 990 (3 Kasım 1582).

35 Abdülkadir Özcan, "Dergâh-ı Âlî", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s. 174.

36 BOA, *MAD.d.*, nr. 1941, s. 88 ve Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları" s. 95.

37 BOA, *MAD.d.*, nr. 1941, s. 90 ve Bölükbaşı, "İstanbul Sarrafları", s. 36.

sürülebilir. Mesela bir yeniçeri olarak ocağın malî işleriyle ilgili bir vazife üstlenmiş olabileceği akla gelmektedir. Böylece finansal ve malî konularda belirli bir tecrübe edinmiş olmalıdır. Ayrıca onun bir yeniçeri iken darphane sarraflı yapılması herhalde rastlantı olmasa gerektir. Büyük bir ihtimalle parasal işlere ilgi duymasından dolayı bir takım mesleki önbilgileri öncelikle öğrenmiş olmalıdır³⁸. Sosyal ilişki ağlarının bulunduğu muhitlerden, patronaj münasebeti olan elitlerden ve muhtelif iş çevrelerinden edindiği tecrübeler vasıtasıyla sarraflık mesleğinin inceliklerini öğrenmiş olması da ihtimal dâhilindedir. Nitekim yeniçerilerin sarraflığa belirli bir yönelimlerinin olduğu Beşir dışında darphane sarraflığı vazifesini icra eden başka meslektaşlarının bulunmasından da anlaşılmaktadır. Örneğin 1710 tarihli darphane sarrafları listesinde mühtedi (devşirme?) olduğu kesin, yeniçeri olduğu pek muhtemel olan Yusuf b. Abdullah ile yeniçeri olduğu kati olan Mehmed Beşe b. Abdullah'ın adlarının yer alması Beşir dışında daha başka yeniçerilerin de malî konularda ve finans işlerinde uzmanlaşmış olduklarını ortaya koymaktadır³⁹.

Beşir'in devşirildikten sonra askerlik mesleği yanında sarraflığa dair sıkı bir usta-çırak eğitiminden geçmiş olması da yüksek bir ihtimaldir. Bu konuda kati bir şey söylemek mümkün değilse de ocakta malî ve finansal işlerle alakalı bir vazife alması ile başlayan süreç onu darphane ile bağlantı kurmasına vesile olacak bir kariyer gelişimine götürmüş olmalıdır. Yeniçerilerin değişik iş kollarına yönelmeleri çok da şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira daha görevdeyken bile değişik meslek dallarında uzmanlaşmaları bilinen bir vakıdır⁴⁰. Nitekim yeniçerileri esnaflaşmaya doğru götüren bu sürecin meydana gelmesinin birçok nedeni vardır.

Bilindiği üzere İstanbul sarrafları gediği belirli zaruretler neticesinde ihdas edilmiştir. Kutsal İttifak Savaşları (1683-1699) devam ederken ve sonrasında imparatorluğun geçirdiği değişimler ve karşılaştığı malî buhranlar bunda etkili olmuştur⁴¹. Ekonomi idarecilerinin görüşü alınarak gedikli hazine ya da darphane sarrafları bir esnaf teşkilatı düzeni içerisinde kurulmuştur. Beşir'in mesleği devlet tarafından sürekli kontrol edilen denetime tâbi bir iş koluydu. Ayrıca belirli bir ağırlığı ve sorumluluğu olan bu mesleğin uzmanlaşma ve hesap verilebilirlik derecesi olabildiğince fazlaydı. Devletin para politikalarının merkezinde yer

38 Yeniçerilerin çok erken tarihlerden itibaren esnaflık, para işleri, ticaret ve diğer ekonomik unsurlardaki rollerine dair bk. Yılmaz, a.g.m., s. 125-126. Daha acemi ocağında iken çeşitli meslek dallarındaki eğitim süreçlerine dair bk. Cemal Kafadar, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, McGill University, Institute of Islamic Studies, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Montreal 1981, s. 31.

39 1710 tarihli liste için bk. BOA, *DRB.d.*, nr. 164 ve Bölükbaşı, a.g.m., s. 37-39. Devşirmelerin değişik mesleklerde istihdamlarına dair bk. Özdemir, a.g.t., s. 131 vd.

40 Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *DİA*, XLIII, s. 458. Ocak içerisindeki kârhânelerde zanaat sahibi yeniçeri ustaları bulunmaktaydı ve bunlar çeşitli meslekleri icra etmekteydiler (Ayşenur Erdoğan, *Osmanlı Devleti'nde Yeniçeri Ağalığı Kurumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024, s. 92-94).

41 Bu buhrandan çıkmak için Osmanlı para düzeninde gerçekleşen ıslahatlar için bk. Fehmi Yılmaz, "The Life of Köprülüzade Fazıl Mustafa Pasha and his Reforms (1637-1691)", *Osmanlı Araştırmaları*, 20 (2000), s. 208-213. Bu değişimlerin daha geniş bir tarih dilimi çerçevesinde anlatımı için bk. Şevket Pamuk, "The Evolution of Financial Institutions in the Ottoman Empire, 1600-1914", *Financial History Review*, 11 (2004), s. 7-32.

alan ve belirleyici unsurlarından biri olarak ancak vasıflı mütehassıslara tevdi edilen bu mesleği hakkıyla yerine getirilebilmek için yeterli tecrübeye sahip olmak şarttı. Beşir tüm bu mesleki bilgi ve teknik donanıma sahip biri olmasaydı, darphaneye bağlı gedikli sarraflığı yapamazdı.

Ölümü üzerine hazırlanan terekesinde hem yeniçeriliğinin hem de mirî sarraflığının zikredilmesi Beşir'in her iki görevi ölene kadar (1698) yürüttüğünü ortaya koymaktadır. Zira bu görev ya da görevlerinden ayrılmış olsaydı, Osmanlı'dan tevarüs eden belgelerde çokça geçtiği üzere “sâbık” kelimesi muhakkak zikredilirdi.

4. Beşir'in Ailesi

Beşir'in aile hayatı ile ilgili bilgiler çok fazla değildir. Aile yaşantısına dair elde yalnızca bir kayıt mevcuttur. Yetişkinlik ve ilk kariyer döneminde bir evlilik yapıp yapmadığı belli değildir. Aşağıda bahsi geçecek olan miras paylaşımında onun daha önce evlenmiş olsa bile bu evlilikten bir çocuğunun olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Beşir'in kariyerinin ve hayatının sonlarına doğru bir evlilik yaptığı anlaşılmaktadır. Eşi Fatıma Hatun bint-i Abdullah, esasında bir köle idi. Eski sahibi Mirâhur el-Hac Muslu Ağa hayattayken onu özgür bırakmıştı⁴². Efendisinden bir kız çocuğu olan Fatıma, onun ölümü üzerine Beşir ile evlenmişti. 1698 yılı içerisinde Beşir'den bir müddet önce muhtemelen hâciye olarak Hicaz'dan dönüşü esnasında Kahire'de vefat etmişti. Mirası eşi Beşir, eski sahibi Muslu Ağa'dan olma kızı ve Muslu Ağa'nın diğer hanımından olma erkek çocukları arasında paylaştırılmıştı⁴³. Terekeden Beşir'e 5.715 akçelik bir pay düşmüştü. Beşir'in Fatıma ile olan evliliğinden bir çocuğu olmamıştı. Beşir vefat ettiğinde hiçbir yasal mirasçısının olmaması ve servetinin yeniçeri ocağına devredilmesi çocuk sahibi olmadığını kesinleştirmektedir⁴⁴.

B. Beşir'in Sosyal Sermayesi

Beşir'in terekesi söz konusu edildiği üzere yasal mirasçısı olmadığından beytülmal idaresine kalmış, sayım yapıldıktan sonra usul olduğu üzere Kısmet-i Askeriye kadılığı defterlerinden birine kaydedilmişti. Geride bıraktıkları devletçe tanınan ve belli bir usulde çalışmasına izin verilen bir sarrafın hayat tarzını, mesleki ve kişisel yönelimleri ile finansal ve yatırım niyetlerini görmeye yarayacak veriler ihtiva etmektedir. Ayrıca kurduğu sosyal ilişki ağları ile sosyal ve ekonomik sermayesini açığa çıkaracak bilgileri içermektedir. Yine müdahil olduğu bazı davalarda içinde bulunduğu ilişki ağlarına yönelik veriler mevcuttur. Aşağıda bunların değerlendirilmesi yapılacaktır.

Sosyal sermaye az ya da çok kurumsallaşmış ilişkilerden oluşan, sağlam bir ağa dâhil olan üyelerden her birine ortaklaşa sahip olunan güç desteğini sağlayan, karşılıklı tanımadan

42 Belgede geçtiği üzere “...mu'taka...”.

43 *Kısmet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 37, 20 Şevval 1109 (21 Nisan 1698).

44 Tereke kaydında bu durum şöyle ifade edildi: “...vâris-i marufu olmamağla...”.

doğan ve onlara bir kimlik kazandıran birbiri ile bağlantılı gerçek ya da potansiyel kaynakların tamamıdır⁴⁵. Bir bakıma ilgili kişinin muhatapları ile kurduğu ilişkiler ağı vasıtasıyla elde ettiği konumun niteliklerine odaklanır. Onlarla nasıl bir dayanışma içerisinde olduğunun resmini çizer. Son olarak ortak iş yapabilme modellerinin ne olduğunu ortaya koyar⁴⁶.

Beşir'e dönecek olursak; o Osmanlı sisteminin inşa ettiği insan sermayesinin sadece bir halkasıydı. Bir yeniçeri ve bir sarraf olarak bu iki farklı zümreye mensup olmanın sağladığı imkânlar dünyasının çevrelediği bir muhitte hayatını idame ettirmişti. Gerek sosyal ve gerekse ekonomik sermayesini oluştururken, muhatap olarak belirli iş ve sermaye kesimleri ile irtibatla bulunduğundan, aşağıdaki kısım Beşir'in sosyal sermayesi ne kadar güçlü olmuştur? Bu sermayenin onun servet düzeyinin oluşmasındaki etkisi ne olmuştur? sorularının cevaplarını bulmayı hedeflemektedir.

1. Bir Yeniçeri Olarak Sosyal Sermayesi

Beşir'in sosyal sermayesi iki ana kaynaktan beslenmekteydi. Birincisi asker olduğu için o muhitten olanlarla kurduğu münasebetler, ikincisi de sarraf olduğu için daha çok ekonomik-finansal bağlantılar kurduğu kesimlerle şekillendirdiği ilişkiler. Ne yazık ki yeniçeri çevreleri ile kurduğu münasebete dair elde çok fazla veri bulunmamaktadır. Belki müdahil olduğu muhtelif davalarda bazen gözlemci, bazen şahit bazen de vekil olarak bulunmasından dolayı onun yeniçeriler ile belirli bir sosyal sermaye ağı içerisinde yer alması söz konusu edilebilir.

Bir köle azadı tutanağında şahit olarak bulunmasından bahseden bir mahkeme kaydı, bu ilişki ağını ortaya koyan ilk vesikadır. Buna göre Beşir, kendisi gibi bir yeniçeri olan ve kölesi Ali b. Abdülvahab'ı azad eden Sefer Beşe b. Abdullah'ın vekilliğini yapan Hatip Hüseyin Efendi'nin vekâletine şahitlik etmek için mahkemede bulunmuştur⁴⁷. Bir sonraki duruşmada yine aynı kişinin başka bir kölesini azat etme celsesinde vekil olarak yer almıştır⁴⁸. Birkaç gün sonra bir yeniçerinin müdahil olduğu vakıf evi davasına bu kez şuhudü'l-hal olarak katılmıştır. Hasan Beşe adlı yeniçerinin kiracı olarak bulunduğu bir vakıf evinin müeccele ve muaccele ödemelerinin konu edildiği bu davada davanın seyrini gözlemleyen jüriye dahil edilmiştir⁴⁹. Son olarak Girit'te vefat eden Kara Mehmed Beşe'nin kölelerinin azat edilme süreçlerinde vekil olan kişiye şahitlik etmiştir⁵⁰.

Beşir'in bir yeniçeri olarak sosyal sermayesinin gücüne etki edebilecek kişiler elbette yeniçeri idarecileriydi. Sarraflık yapması da bu ilişki ağını kuvvetlendiren önemli bir

45 Pierre Bourdieu, "the Forms of Capital", *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. J. Richardson, Westport Greenwood 1986, s. 241-258.

46 Sarrafları odağa alan bu türden bir çalışma için bk. Ünlü, *a.g.t.*

47 *İstanbul Bab Mahkemesi*, nr. 11, vr. 6, 7 Cemaziyelahir 1081 (22 Ekim 1670).

48 *İstanbul Bab Mahkemesi*, nr. 11, vr. 6, 7 Cemaziyelahir 1081 (22 Ekim 1670).

49 *İstanbul Bab Mahkemesi*, nr. 11, vr. 68, 13 Cemaziyelahir 1081 (28 Ekim 1670).

50 *İstanbul Bab Mahkemesi*, nr. 11, vr. 33-34, 6 Receb 1081 (19 Kasım 1670).

faktördü. Borçlandığı şahıslardan biri eskiden sekbanbaşı olan Hakkı Mehmed Ağa b. Mustafa idi. Hakkı Mehmed mahkemede 478 kuruş alacağı olduğunu beyan etti. Beşir muhtemelen bu parayı işletecek ve kârı Mehmed'e teslim edecekti. Şahitler de bu borcu teyit etmişti⁵¹. Beşir'in terekesinde Mehmed'e olan borcu 57.360 akçe olarak kaydedilmişti.

2. Bir Sarraf Olarak Sosyal Sermayesi

Beşir'in daha çok bir sarraf olarak kurduğu ilişki ağı ve buna dayalı olarak elde ettiği sosyal sermayenin gücü ve niteliğine odaklanıldığında terekesi muhtelif yorumlar yapılabilmesine imkân tanımaktadır. Bilhassa alacakları (verdiği krediler) ve borçları (işlettiği paralar ya da başka bir deyişle oluşturduğu fonlar) aracılığı ile hem nakdî sermayesinin hem de sosyal sermayesinin ne olduğuna ve hangi muhitler içerisinde yer aldığına dair fikirler ileri sürülebilir.

Kredi alanların mesleklerine bakıldığında Beşir'in sosyal ilişki ağı daha ziyade orta ve alt düzey devlet görevlilerinden oluşmaktaydı. Yine bazı esnaf kesiminin de Beşir'den kredi elde ettikleri anlaşılmaktadır. Kredi tedarik eden kişiler arasında başkentte çeşitli görevlerde bulunan şahısların var olduğu görülmektedir. Mesela yaş yemiş gümrüğü sorumlusu, baş kapı kethüdası, kapı kethüdası, kethüdayeri, kasaplar kethüdası ve sekbanbaşı kethüdası gibi görevliler Beşir'den çeşitli miktarlarda kredi almışlardı. Farklı meslek dallarından olan esnaf da Beşir'den kredi temin etmişti. Celeb, reşmeci, bakkal, kuyucu, kapudan gibi meslek erbabı Beşir'in sermayesinden bir şekilde istifade etmişti. Beşir'in Müslüman müşteriler dışında zimmilere de kredi sağladığı görülmektedir.

Bir darphane sarrafının üst düzey devlet görevlileri ile belirli bir iş ve ilişki ağı kurmamış olması şaşırtıcı sayılmalıdır. Beşir'in muasırı gedikli Ermeni sarrafların devlet adamları ile kurdukları ekonomik bağlar bilinen bir durumdur⁵². Sarrafların ekonomik ve politik etkilerinin bir hayli yüksek olduğu bu zaman diliminde Beşir'in böyle bir münasebetinin bulunmaması ya da en azından terekede yer almaması ne ile açıklanabilir? Bir ihtimal, böyle bir ilişki bilinçli olarak terekeye kaydedilmemiş olabilir. Ancak bu çok mantıklı bir yaklaşım gibi durmamaktadır. Zira Beşir'in yasal mirasçısı olmadığından dolayı beytülmal emini sayımını yaptığı malların ve nakdin en yüksek miktarda olmasını sağlayan tedbirleri elinden geldiğince almaya çalışmış olmalıdır⁵³. Bir diğeri ise böyle bir ilişki ve kredi temini varsa bunun gözden kaçmış olması ihtimalidir. Ancak bu da pek akla yatkın durmamaktadır. Beşir büyük bir ihtimalle alacaklarını -ve ödeyeceklerini de- kaydettiği bir muhasebe defterine sahip olmalıydı. Beytülmal emini bu deftere ya da kayda bakarak Beşir'den kredi alanlardan borçlarını tahsil etme yoluna gitmiş olmalıdır.

51 *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 117, 2 Rebiülahir 1110 (8 Ekim 1698).

52 Bu konuda bk. Onnik Jamgoçyan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 31 vd.

53 Nitekim doğrudan beytülmal eminin terekeden aldığı yasal miktar 58.992 akçeydi ve bu meblağ toplamda gelir kısmının neredeyse %10'una tekabül etmekteydi.

Mirî sarraf olması dolayısı ile Beşir'in Darphane-i Amire çalışanları ile yakın mesaisinin olması beklendik bir durumdur. Bunun dışında onlarla çeşitli finansal bağlantılar kurmuş olması da şaşırtıcı değildir. Nitekim darphanede *sahib-i ayar* olarak vazifeli Haçok veled-i Nikofos ile böyle bir finansal ilişki kurmuştur. Muhtemelen çalıştırmak üzere hatırı sayılır bir meblağı Beşir'e teslim etmiştir.

Beşir'in darphane sahib-i ayarından büyük bir olasılıkla fon olarak kullanmak amacı ile kurduğu borç ilişkisi hangi açılardan değerlendirilmelidir? Sahib-i ayarlar kurumun ikinci adamları olarak görülür ve eminden sonra en etkili görevli olarak addedilirdi. Darphane personelinin amiri durumunda olan sahib-i ayarın paranın darp edilmesiyle ilgili görevi onu farklı bir konuma getirmekteydi⁵⁴. Bu önemli görevlinin geliri yüksekti. Her ne kadar bir düzenli maaşı mevcutsa da asıl geliri hem kesilen paraların miktarına göre aldığı pay hem de her yıl madenlerden gelen *maden avâidi* adı altında ve bir hayli yüksek olan bir getiriydi⁵⁵. Sahib-i ayarların nakitlerini işletmek üzere çeşitli yatırım fonları oluşturması ve bazı sektörlere yatırım amaçlı girişleri bu yüzden olağan karşılanmalıdır. Haçok, Beşir'in dört yüz efrenci altın borcunu terekesinden tahsil ettirebilmek için mahkemeye başvurmuştur. Şahitler, Beşir'in ölmeden bir gün önce borcunun olduğu bilgisini kendilerine aktardığını beyan etmişlerdir⁵⁶.

Neticede borç aldığı-verdiği kişilerle kurmuş olduğu ilişki ağının Beşir'in bütün sosyal sermayesini yansıttığını ileri sürmek tam manasıyla doğru olmayacaktır. Bilhassa gedikli Ermeni sarrafların mahir oldukları bu konuda onlara göre biraz geride kaldığı ileri sürülebilir. Beşir'in finansal vaziyetini gösteren daha farklı verilere sahip olunabilseydi, daha fazla yorum yapabileme şansı olacaktı. Yine de üst düzey devlet görevlilerinin bir yeniçeriye sermayelerini teslim etmektense (gedikli sarraf olsa bile) adları çıkmış Ermeni sarraflara yönelmeyi tercih etmiş olabileceklerini hesaba katmak gerekir.

C. Bir Servet Analizi Denemesi

1. Beşir'in Maddi Dünyasına Dair Bazı Gözlemler

Tereke kayıtları ölen şahsın maddi dünyası, günlük yaşantısı ve kişisel yönelimleri yanında daha birçok konuyu anlamaya yarayacak verileri barındırmaktadır⁵⁷. Gerek bireyin ve gerekse muhitinin yaşam tarzı kolaylıkla tasavvur edilebilir. Her ne kadar bu geride kalanlar

54 Bölükbaşı, *Darbhâne-i Amire*, s. 41-43.

55 Bölükbaşı, *Darbhâne-i Amire*, s. 45.

56 *Kısmet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 111, 1 Rebiülevvel 1110 (7 Eylül 1698). Beşir'in tereke kaydında Haçok'a olan borcu 122.950 akçe olarak yazılmıştı.

57 Fatih Bozkurt, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011.

listesi *kuru, ruhsuz bir eşya sıralaması*⁵⁸ gibi gözükse de Beşir'in terekesi zengin ve ufuk açıcı bir maddi dünya kapısını aralamaya yardımcı olacak verileri ihtiva etmektedir. Ancak burada tüm eşyalarını inceleyerek Beşir'in hayat standardı, yaşam şekli ve tarzı ile maddi dünyası tamamen değerlendirilmek yerine dikkat çekici olan bazılarına odaklanılmıştır.

Terekede yer alan bazı eşyalar Beşir'in manevi dünyasının zenginliğine işaret etmektedir. Dindarlığına dair söylenmesi gereken şeylerin başında *el-Hac* unvanını isminin başında sürekli görünür kılmasıydı. Namaz ibadeti konusunda ise iki obje aynı zamanda dindarlığının simgesel göstergeleriydi. Beşir'in terekesinde mest ve seccade kaydı bulunmaktaydı. Bunlar onun namaz kıldığına dair ipuçlarıdır. Dindarlığının birer nişanesi olan bu maddi kalıntılar ve hacılığı mesleki açıdan bir dinî ikilem ya da gelgit yaşamadığına dair kanaat oluşturmaktadır.

Beşir mesleği ve kazancıyla mütenasip bir şekilde kaliteli giyinmeye özen gösteriyordu ve kıyafet konusunda belirli zevkleri bulunmaktaydı. Bilhassa kaftanlara karşı özel bir alakasının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim terekesinde yer alan kaftanlar değişik kumaşlardan imal edilmişti. Kırmızı, alaca, beyaz, kutnî ve hataî kaftanları onun belirli bir kıyafet yöneliminin olduğuna işaret etmektedir. Muhtemelen kıyafet diktirmek için hazırda bekletilen bazı kumaşların bulunması (al kutnî, hataî) yine onun kıyafet alışkanlıklarının bir yansımasıdır. Ayrıca bir tavşan kürküne sahip olması da kıyafetler konusundaki zevk ve hassasiyetine ışık tutmaktadır.

Evinin dekorasyonunda öne çıkan bazı eşyalar vardı ki bunların başında saatler gelmekteydi. Büyük bir ihtimalle onun saatlere karşı özel bir alakası bulunmaktaydı. Fiyatları pek de azımsanmayacak olan saatler dört adetti. Bunlardan ikisi pirinçten diğer ikisi ise gümüşten imal edilmişlerdi. Beşir'in yalnızca saatlere değil, gümüş ev aletlerine, süs eşyalarına ve takılara karşı da bir alakasının olduğu anlaşıyor. Hançer, tas, gülabdan, kuşak, bıçak, bilezik, bıçak kını ve iki adet yüzük gümüşten imal edilmişlerdi. Terekesinde bir de altın tılsım yer almaktaydı. Bu onun ruhani ve manevi dünyasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Beşir'in ziynet eşyalarına karşı belirli bir zevk anlayışının olduğu da ileri sürülebilir. Bir altın yüzük ile inciden ve zümrütten yapılma iki küpe de mevcuttu. Bunlar ölen eşinden kalmış olabilirler. Hurda kaydıyla yer verilmiş olan yedi miskal inci de takı zevkini yansıtmaktadır.

Terekesinde bir udun bulunuşunu nasıl değerlendirmek gerekir? Acaba Beşir bu müzik aletini çalabiliyor muydu? Bu musiki aletini hanesinde konuk ettiği misafirleri kullanmış yahut Beşir'in kölelerinden biri çalmış olabilir. Belki de belirli günlerde evinde meşk yapıyordu. Ya da bu musiki aleti ile Bektaşî nefeslerinin icra edildiği meclisler tertip ediliyordu. Tâbi olduğu Osmanlı kültürünün derinliği hatırlı dostları eşliğinde müzik aracılığı ile terennüm ediliyordu.

58 Bu ifade için bk. Lajos Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", *Belleten*, XLIII/179 (1979), s. 459.

Beşir'in üç adet kölesi bulunmaktayken, bu kölelerden ikisi terekedeki yerlerini aldılar. Esasında başka bir kölesi daha varsa da onu ölmeden önce azat etmişti. Kanber adlı erkek köle ile Mülayim adlı cariyenin ederi toplamda 16.320 akçe olarak hesaplanmıştı. Başka bir deyişle 136 kuruşa tekabül etmekteydi. Bu kölelerin ne zamandan beri Beşir'in yanında hizmet ettikleri belli değildir. Kölelerin terekede geçen değerleri yüz kuruşun altında olduğundan [biri 6.120 akçe (51 kuruş), diğeri 10.200 akçe (85 kuruş)] yaşlarının bir hayli geçkin olduğu anlaşılmaktadır. Her iki köle efendilerinin vefatı üzerine satılmışlardı. Bir mahkeme kaydına göre Beşir üçüncü kölesini azat etmiştir. Macar asıllı Şahin b. Abdullah adlı köle, Beşir'in ölmeden bir yıl önce kendisini serbest bıraktığını şahitler vasıtasıyla ispat etmiştir⁵⁹. *Şâbb-ı emred* olarak mahkeme defterine kaydedilen köle, genç olmasından dolayı diğerlerine göre daha değerliydi. Nitekim Beşir'in esirleri satın aldığı Süleyman Ağa adlı şahsa ödemesi gereken toplam meblağ 500 kuruştı. İki köle toplamda 136 kuruşa satıldığından geri kalan 364 kuruş gençliğinden dolayı Şahin adlı esirin ederi olarak hesaplanmalıdır.

Beşir esirleri neden satın almıştı? Bununla ilgili bir bilgi yoksa da köleler onun yaşlılık döneminde ve hastalık zamanlarında işlerini üstlenmiş olabilirler⁶⁰. Kimsesi olmadığından hanesinin olağan iç ve dış işlerini görmeleri amacıyla köleleri satın aldığı düşünülebilir. Erkek kölenin evin çarşı pazar, cariyenin ise ev işlerini ifa ettikleri ileri sürülebilir.

Terekede olanlar dışında olmayanlara odaklanmak Beşir'in inşa ettiği dünyanın anlamlandırılmasına daha da yardımcı olacaktır. Örneğin Beşir'in bir vasiyetinin bulunmadığı görülmektedir. Ölen Osmanlıların geride bir vasiyet bırakarak kendi adlarına yapılmasını istedikleri hayır hasenat işlerini saydıkları/yazdırdıkları bir vasiyeti olurdu⁶¹. Beşir, terekkesinden kullanılmak üzere bu tarz hayır işleri için hiçbir vasiyette bulunmadı. Yalnızca bir komşusuna çok cüzi bir miktarda bir ödeme yapılmasını istedi⁶². İlgili yerde bahsi geçen *hem-civar* büyük ihtimalle cenazesinin defin işlerini görececek olan komşusuydu.

Bir asker olduğu için silahlara karşı bir ilgisinin olması gayet olağansa da ateşli bir silah sayım listesinde yer almamıştır. Yalnızca bir tüfenk demiri kaydı vardır. İki adet gümüşten kılıcı varsa da bunlar silahtan ziyade birer merak objesi olmalıydılar. Benzer şekilde iki adet gümüşten imal edilmiş hançer ile bıçak da aynı alakanın neticesiydi. Yine terekesinde bir kemân (yay) kaydı da mevcuttu.

Sayım listesinde onun sarraflığına işaret eden objeler yalnızca çeşitli madenlerden kesilme paralardır. Bunun dışında değerli madenlerin vezinlerini ve ayarlarını belirlemeye yarayacak mesela tartı gibi mesleğine uygun bir alet kaydedilmemiştir.

59 *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 126, Gurre-i Cemaziyelevvel 1110 (5 Kasım 1698).

60 Ancak bu hastalığın ölümünden önceki nekâhet hali olduğu belgede geçen "*müteveffâ-i mezbur fevtinden bir gün mukaddem hâl-i marazında...*" ifadelerinden anlaşılmaktadır [*Kismet-i Askeriye*, nr. 19, s. 111, 1 Rebiülevvel 1110 (7 Eylül 1698)].

61 Şer'iyye sicillerinde bu tarzda vasiyet örnekleri mevcuttur. Bunlardan biri için bk. *Konya Kadı Sicili 39 (1113-1113/1701-1702)*, haz. İbrahim Solak-İzzet Sak, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2016, s. 182.

62 Terekede bu miktar "...*müteveffâ-yı mezburun vasiyeti üzerine hem-civarına verilen 600 akçe...*" olarak kaydedildi.

Osmanlı seçkin tabakasına ait diğer terekelerde sıklıkla rastlanan kitap kayıtları Beşir'in miras listesinde yer almamıştır. Acaba Beşir okuma yazma bilmekte miydi? Darphane sarraflığı gibi hesap kitap işlerinin en üst merhalede olduğu bir iş sahasında okuryazarlık kaçınılmaz gibi durmaktaysa da bunun anlaşılmasını sağlayacak bir ipucu yoktur.

2. Beşir'in Kredi ve Fon Yönetimi

Beşir bin Abdullah'ın servet birikimi için seçtiği yatırım aracı nakit olduğundan aşağıdaki tablodan anlaşılacağı üzere piyasaya kredi verip, işletmek üzere çeşitli kesimlerden fon olarak borç aldığı görülmektedir. Kredi olarak verdiği meblağlardan ikisi hariç diğerleri dönemin ekonomik şartlarına göre orta ve aşağı düzey kredilerdir. Fon olarak kullanacağı nakdin ise dört adedi yüksek meblağlarda olup diğerleri yine orta ve alt düzey fonlardır.

Tablo. Beşir bin Abdullah'ın Verdiği Kredi (Alacak)-Aldığı Fonlar (Borç)			
Kredi Verdiği Şahıslar	Miktarı (akçe)	Fon Aldığı Şahıslar	Miktarı (akçe)
Yaş Yemiş Gümrükçüsü Abdullah Celeb	60.000	Süleyman Ağa	180.000
Uzun Ahmed Ağa	36.000	Sahib-i Ayar Haçok	122.950
Sabık Baş Kapı Kethüdası el-Hac Mahmud	9.600	Uzun Ahmed Ağa	60.000
Lagar Zimmî	9.600	İsmail Efendi	32.640
Süleyman Ağa	2.400	Çelebi Mehmed Ağa Ser-Sekbanbaşı-ı Sâbık	57.360
Kapı Kethüdası Mahmut Beşe	4.080	Keresteci Sakar zimmî	12.600
Kozar Ermeni	8.400	Yahudi Baranet	4.800
Reşmeci Hüseyin Beşe	920	Mehmed Ağa Ser-mehteran-ı kaïmmakam	16.200
Baltacı, Hatice, Safiye, Receb Beşe	960	Şeyh Mehmed Efendi	1.200
Arnavud Zimmî	2.400	Nakkaş Mehmed b. Ali	3.000
Bakkal Yani	4.320		
Kuyucu Yasin	4.320		
Kethüdayeri Ahmed Ağa	1.200		
Muharrem Odabaşızâde	1.200		
Kapudan İmamızâde İbrahim Efendi	12.000		
Kasablar Kethüdası Hüseyin Çelebi	1.500		
Sâbık Sekbanbaşı Kethüdası Hüseyin	2.510		
TOPLAM	161.410	TOPLAM	490.750

Terekesindeki kayıtlara istinaden bir para işletmecisi olduğu anlaşılan Beşir verdiği krediler yanında borç aldığı bazı müşterilerinin yatırım araçlarını idare etmekteydi. Bunları ihtiyaç sahiplerine kredi vermek için birer kâr aracı olarak değerlendirmekteydi. Fon sahipleri de yatırımlarını, işletmesi için belirli bir faiz getirisi ile Beşir'e teslim etmişlerdi.

Beşir ölmeden evvel on yedi kişiye kredi sağlamıştı. Toplamda 161.410 akçe olan kredi meblağının tamamı tereke sayımını yapanlarca borçlulardan tahsil edilmiş ve kayda

geçirilmişti. Bazı kredi miktarlarının nispeten yüksek olduğu kabul edilebilirse de [mesela biri 60.000 (500 kuruş), diğeri 36.000 (300 kuruş) akçe değerinde idi] diğerleri Beşir'in kredi temini işinde ölümüne yakın zamanlarda çok da büyük oynamadığına işaret etmektedir. Hatta daha çok orta ve alt düzey bir kredi temin edici konumunda olduğu izlenimi vermektedir.

Beşir, mevcut sermayesi ve tedarik ettiği fonlar vasıtasıyla çeşitli kesimlere kredi sağlayarak bunlardan belirli bir kâr elde etme amacındaydı. Ölümünden önce toplamda on kişinin fonunu idare etmişti. Diğer bir deyişle piyasaya sunacağı kredilere sermaye oluşturmak için ihtiyaç duyduğu nakdi belirli kişilerden temin etmişti. Bunlardan dört tanesi dönemin para değeri itibari ile yüksek meblağlardı (sırası ile 180.000, 122.950, 60.000, 32.400 akçe). Diğerleri daha orta düzey ve düşük fonlar gibi durmaktadır⁶³.

İşlettiği/işleteceği fonların sahipleri içerisinde şeyh, ağa ve efendi gibi unvanları kullananlar varsa da tıpkı kredi temin ettiği kişiler gibi bunlar devlet merkezinde daha ikincil vazifeleri ifa eden/etmiş görevlilerdi. Burada en dikkat çekici fon temin edici kişi daha önce bahsettiğimiz Darphane-i Âmire'de *sahib-i ayar* olan Ermeni Haçok'tur. Bu fon, Haçok tarafından yatırımlarının bir bölümünü işletmek üzere Beşir'e teslim edilmiş olmalıdır.

Yatırımlarını Beşir'e teslim eden diğer şahıslardan bazıları askerî sınıfa mensuptu. Eski sekbanbaşı, sermehteran kaimmakamı gibi daha aşağıdaki makamları işgal eden görevliler Beşir'le birikimlerinin çalıştırılması hususunda anlaşma yapmışlardı. Esnaf kesiminin icra ettiği mesleklere bakıldığında ise keresteci ve nakkaş bulunmaktaydı. Müslümanlardan temin ettiği fonların yanında bir zimmî ve bir Yahudi'den de fon bulmuştu. Toplamda on alacaklısı bulunan Beşir'in ölümü üzerine terekesinden ilgili şahısların tamamına ödeme yapılmıştır⁶⁴.

3. Beşir'in Yatırımları

Klasik dönemde askerîlerin yani Osmanlı devlet adamlarının, üst düzey devlet memurlarının ve askerlerin yatırım sâikiyle değişik finansal ve ekonomik araçlara yöneldikleri bilinmektedir⁶⁵. Yine yarı askerî sayılan gedikli sarraflar da aynı gaye ile

63 Mısır sarrafı Artin de benzer bir yol izlemiş ve daha çok küçük borçlar alarak bunları işletmeyi tercih etmişti (Ünlü, "Mısır Sarrafı Artin", s. 213).

64 Bunlardan bazıları sayımı yapan yeniçeri beytülmal eminden haklarını almak amacı ile ilgili mahkemeye başvurdular. Şahitler aracılığı ile alacaklarını ispatladılar. Mesela bir kadının Beşir'den kredi alıp rehin bıraktığı ziynet eşyalarını geri almak için görülen dava için bk. *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 71, 21 Rebiülevvel 1110 (27 Eylül 1698). Yine Süleyman bin Mustafa'nın 180.000 akçe alacağı olduğunu beyan ettiği ve ispatladığı celse kaydı için bk. *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 111, 1 Rebiülevvel 1110 (7 Eylül 1698). Sahib-i ayar Haçok'un borcunu kanıtladığı dava kaydı için bk. *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 111, 1 Rebiülevvel 1110 (7 Eylül 1698). Eski sekbanbaşı Hakkı Mehmed Ağa b. Mustafa 57.360 akçelik fonu beytülmal eminden iade aldığı dava tutanağı için bk. *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 117, 2 Rebiülahir 1110 (8 Ekim 1698).

65 Halil İnalcık, "Economic and Social Structure of the Ottoman Empire in its Heyday", *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu*, I, IRCICA, İstanbul 1986, s. 16.

farklı iş kollarında ve farklı finansal araçları kullanarak yatırımlarını çeşitlendirmişlerdir⁶⁶. Keza sivil müteşebbisler de muhtelif yatırımlara (diğer gayrimenkul çeşitlerine, farklı iş kollarına) yönelmekteydiler⁶⁷. Buna mukabil Beşir'in görünürde evi dışında hiç bir yatırımı bulunmamaktadır⁶⁸. O da tam manasıyla bir yatırım sayılamaz. Çünkü ikametgâhı olarak kullandığı bu ev aşağıda açıklanacağı üzere dönemin şartlarına göre çok da lüks değildi.

Beşir'in yatırım araçlarına yönelmemesinin sebep(ler)i ne olabilir? Her şeyden önce Beşir yalnızdı. Bir ailesi ve çocuğu yoktu. Miras bırakabileceği yasal bir varisi bulunmamaktaydı. İkinci olarak yatırım yapmaya elverişli bir birikime sahip değildi. Terekesindeki alacak verecek dökümleri bunu açıklar niteliktedir. Zira gerek alacakları ve gerekse fon amacıyla aldığı borçlar Beşir'in yatırımdan daha ziyade anlık nakdi işlemlere daha fazla zaman ayırdığını ortaya koymaktadır. Son olarak ölmeden evvel elindeki bazı yatırım araçlarını satmış olabileceği ihtimali mevcutsa da bu bir varsayımdan öteye geçmemektedir. Ayrıca terekesinde böyle bir satış işlemini yansıtacak oranda bir meblağ da kaydedilmemiştir.

Beşir'e ait tek mülk terekede kaydedildiği üzere bir menzil (ev) ile evin arsası ve müştemilatından oluşmaktaydı. Tülbentci Hüsam Mahallesi'ndeki evin değeri terekeye 24.000 akçe olarak kaydedildi. 200 kuruşa tekabül eden bu mesken, 17. yüzyılın ev satış ortalamalarına göre lüks olmasa bile⁶⁹ dönemin ev satış düzeylerine ve rayiç bedellere göre ortanın üstü sayılabilecek değerdeydi⁷⁰. Yalnız Beşir'in evi onun bütün mal varlığı gibi beytülmal satışına konu olduğundan acaba ev değerinin altında satılmış olabilir mi sorusu akıllara gelmektedir. Neticede Beşir'in net serveti tamamen ocağa aktarılacaktı. Sayımı yapan emin, evi bir an önce satmak için değerinin altındaki bir meblağı takdir etmiş olabilir.

Bahsedildiği üzere sayımda kaydedilen çeşitli paralardan oluşan meblağ bir yatırım aracı olarak değerlendirilebilir. Nakdi paralar onun ana yatırım aracı olarak nakde yönelmiş olduğunun bir göstergesidir. Ancak kredi işlemleri için değişik kimselerden temin ettiği fonların yani borcunun toplam servetinin yarısına denk gelmesi Beşir'in nakit dışında farklı bir yatırım niyetinin olmadığına dair bir kanaat oluşturmaktadır.

66 Ertan Ünlü, "18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafinin Muhallefatı: Bedros Nam-ı Diğer Petraki", *OTAM*, 43 (2018), s. 300 vd.

67 18. yüzyıl başlarından itibaren birikimini çeşitli yatırım araçları ile değerlendiren Peksimetçibaşı Nureddin Ağa için bk. Yusuf Alperen Aydın, *Müteşebbis ve Devlet 18. Yüzyılda Peksimetçibaşı Nureddin Ağa'nın Yükselişi*, Kitabevi, İstanbul 2016, s. 83 vd.

68 Mısır sarraflarından Artin de benzer şekilde yatırım olarak daha çok nakit sermayeye yönelmişti (Ünlü, "Mısır Sarrafi Artin", s. 207, 212).

69 16. yüzyılın ikinci yarısında boğazın diğer yakasındaki Üsküdar'da satılan evlerin ortalama fiyatları ile mukayese edildiğinde Beşir'in evinin değeri, yaşanan fiyat artışlarına rağmen çok yüksek değildi. Bu konuda bk. Kaynak, *Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, s. 302.

70 1602-1697 yılları arasında İstanbul'da satışa konu olan konutların ortalama fiyatı 12.000 akçe civarındaydı (Yasemin Çiftçi, *Osmanlı İstanbulu'nun İki Asırlık Gayrimenkul Portresi (1500-1700)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020, s. 109).

Burada onun daha farklı yatırımlarının olabileceğine dair bir şüphenin zikredilmesi gerekmektedir. Ölümünden sonra görülen bir davada Beşir'in ikamet yeri Tülbentçi Hüsam'dan farklı bir mahalle olarak gösterilse de (İstanbul'da Kâtib Kasım Mahallesi) esasen bu iki mahalle aynı yerlerdir⁷¹. Beşir'le alakalı bazı bilgiler de daha farklı bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Mesela yeniçeri beytülmal emini olarak farklı bir görevlinin adı (el-Hac Hüseyin Ağa bin Receb) zikredilmektedir. Ayrıca bir kredi işleminden dolayı rehin bırakılan ziynet eşyasının sahibine iade edildiğine dair Beşir'in terekesinde herhangi bir kayıt mevcut değildir. Oysaki diğer alacaklıların başvuruları dikkate alınmış, kayda geçirilmiş ve gereken ödemeler yapılmıştır.

4. Beşir'in Serveti

Beşir'in terekesinde hayatı boyunca yaptığı toplam birikim 588.327 akçe olarak hesaplanmıştır. O günkü şartlara göre 100.000 akçe üzerindeki bir birikim zenginlik sınırını aşan bir meblağ olarak kabul gördüğünden Beşir'in şahsi mal varlığı onu zenginler sınıfına dâhil etmekteydi⁷². Ancak yapılan sayımda borçlar, vergiler ve beytülmal emininin aldığı pay hesaplandığında toplamda 578.842 akçelik bir meblağ giderler hanesine yazılmıştı. Beşir öldüğünde elde olan ya da daha doğru bir deyişle ocak beytülmaline kalan meblağ sadece 9.485 akçe idi. Cenaze masrafları, vergiler ve beytülmal emininin 88.142 akçelik ödeneği buna eklendiğinde toplamda 97.627 akçeye tekabül etmekteydi. Beşir'in hayatı boyunca geride bıraktığı net birikim miktarı ancak bu kadardı. 100.000 akçe sınırına oldukça yakın olan bu servet düzeyi Beşir'in hayat standardını ortanın üstünde zenginlik düzeyine getirmektedir.

Ancak darphane sarrafı olan Beşir'in daha yüksek miktarda bir birikim yapmış olması beklenirdi. Nitekim kendisinden seksen sekiz yıl sonra idam edilerek serveti müsadereye tâbi tutulan darphane sarrafı Bedros'un alacak verecekleri düşüldükten sonra kalan net birikimi 202.903 kuruştur⁷³. Bu meblağ yaklaşık olarak 24.348.360 akçe yapmaktaydı. 1768-1800 yılları arasındaki Bursa kadılığı sicilleri esas alınarak zenginlik eşiği bu kez 1.000.000 akçe olarak hesaplanmıştır⁷⁴. Buna göre Beşir'in net birikimi zenginlik sınırına yakinken, Bedros'un birikimi Beşir'in servetinin yirmi dört kat daha üstünde idi⁷⁵.

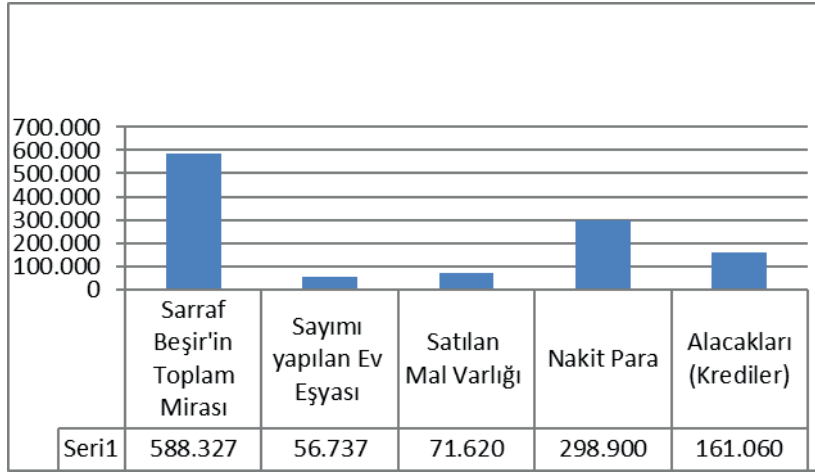
71 *Kismet-i Askeriye*, nr. 19, vr. 71, 21 Rebiülevvel 1110 (27 Eylül 1698).

72 18. yüzyıl başlarında Edirne'de zenginlik sınırı 100.000 akçe olarak gösterilmiştir (Gülser Oğuz, *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, s. 89).

73 Ünlü, "Bedros Nam-ı Diğer Petraki", s. 296.

74 Cenk Reyhan, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008, s. 254.

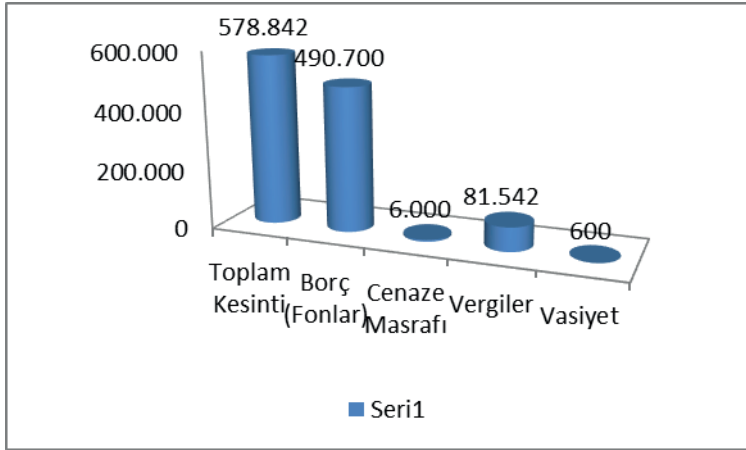
75 Burada bir çekinceyi hemen belirtmek gerekir ki sağlıklı bir mukayese yapmak için Beşir'le aynı dönemde yaşamış olan bir sarrafın servetinin elde olması gerekirdi. Ancak şimdilik böyle bir tereke örneği mevcut değildir. Akçe/kuruşun gümüş içeriğinde geçen 88 yıl zarfında büyük değişimler yaşandığından ve zenginlik eşiği bu süreçte on kat arttığından yukarıdaki mukayese izafidir. Ancak sarrafların giderek zenginleşmelerinin bir göstergesi olması açısından değerlendirilmelidir.

Grafik 1: Terekede Yer Alan Toplam Mal Varlığı Dağılımı (Akçe)

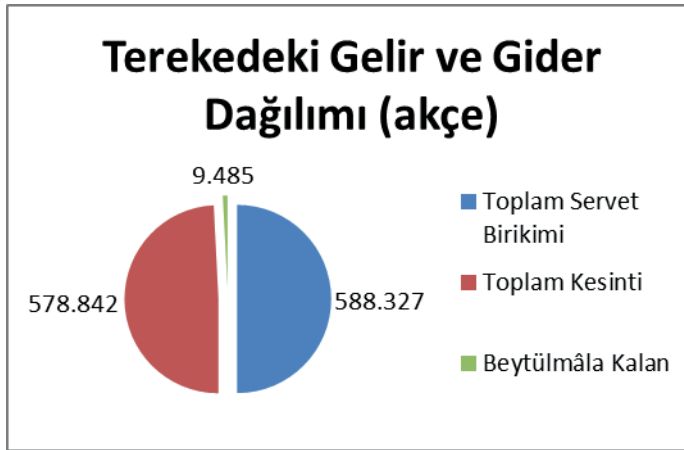
Grafik 1’de yer alan veriler Beşir’in bir yeniçeri ve sarraf olarak meslek hayatı boyunca elde ettiği toplam birikimi göstermektedir. 588.327 akçe olarak hesaplanan bu meblağın dağılımı tabloda görüldüğü üzere dört farklı bölümde hesaplanmıştır. Buna göre sayımı yapılan ev eşyaları 56.737 akçe olarak kaydedilmiştir. Ev eşyaları günlük kullanımı olan eşyalar ile giyim, ziynet eşyası, silah ve değerli madenlerden yapılan eşyaları kapsamaktaydı. Tereke sayımı esnasında satılan mallar 71.620 akçe olarak ayrı bir bölümde gösterilmiştir. Burada da çeşitli ev eşyalarının yanında köleler, arsası bulunan bir ev ve değerli madeni eşyaların sayımı ve değerleri ifade edilmiştir.

Beşir’in mal varlığının esas kısmını evinde sayımı yapılan nakit para oluşturmaktaydı. 298.800 akçe olarak değer biçilen bu paralar değişik madenlerden ve para cinslerinden oluşmaktaydı. Cedid zolata, eşrefi altın, atık kuruş, para, mahlût para, cedid akçe ve bozuk altın olarak kaydedilen bu paralar bir yerde Beşir’in sermayesi olarak telakki edilebilir. Resmî görevi dışında sermayesi olan para ile piyasaya kredi temin etmekteydi. Terekesinde bulunan eski ve bozuk ayardaki paraları bir gedikli İstanbul sarrafi olarak darphane için piyasalardan toplamış ve satın almış olmalıdır. Darphanenin ihtiyaç duyduğu nâkıs ve eski gümüş ile diğer değerli madenlerin piyasadaki toplanması, bunların belirli bir bedel karşılığında darphaneye teslim edilmesi mirî sarrafların ana uğraş alanı idi.

Grafik 2: Terekedeki Kesintiler (Akçe)

Grafik 2'ye göre terekede kesinti yapılan alanlar içerisinde vergiler ve vasiyet olarak bırakılan küçük meblağ dışında ana omurgayı Beşir'in borçları oluşturmaktaydı. Bu borçlar piyasalara kredi temin edilmek üzere Beşir tarafından çeşitli kimselerden alınan ve muhtemelen bu amaçla kullanılan fonlardı. Sahiplerinin paralarını işletmesi ve belirli bir kâr (faiz) elde etmek üzere Beşir'e teslim etmiş oldukları kabul edilmelidir. Alacaklılar ilgili kısımda bahsedildiği üzere tereke sayımı yapıldığında mahkemeye başvurmuş ve paralarını terekeden tahsil etmişlerdi.

Grafik 3: Terekedeki Toplam Birikim ve Giderler

Grafik 3'te ise Beşir'in hayatı boyunca elde ettiği toplam birikim ve kesinti miktarı görülmektedir. Yeniçeri ocağına gidecek olan net birikimi yalnızca 9.485 akçe idi. Kredi verdiği ve işletmek üzere borç aldığı pek aşikâr olan bir darphane sarrafının yüksek olması düşünülen servet birikiminin sanılandan daha düşük olması şaşırtıcı sayılmamalıdır. Beşir

bir yatırım adamı değildi; ancak parayı nerelerde kullanacağını gayet iyi bilmekteydi. Muhtemelen içinde bulunduğu hayat şartları onu böyle davranmaya itmişti.

Sonuç

Bu çalışma, gedikli İstanbul sarrafı olan Beşir'in terekesini değerlendirmeye tâbi tutarak hayatına, maddi dünyasına, insani yönelimlerine, mali ve finansal teşebbüsleri ile servet birikimine odaklanmıştır. Beşir Osmanlı dünyasına bir devşirme olarak adım atmıştı. Kariyerini inşa ederken Osmanlı düzeninin sağladığı imkânlar ona nispeten müreffeh bir hayat sürme şansı tanımıştı. Belirli zevk ve yönelimlerine işaret eden, müşahhas bir yaşam örüntüsünün yansımaları olan hayatı Osmanlı maddi dünyasının bir devşirmeye sunduğu olanakların adeta bir numunesiydi. Devşirmelikten yeniçeriliğe ve İstanbul sarraflığına giden kariyerindeki değişimler esasında sahip olduğu insan kaynaklarını çeşitli yollarla zenginleştiren Osmanlı anlayışının bilindik ve beklenen sistemli bir öngörüsüyü.

Birçokları gibi Beşir de Osmanlı nizamının sunduğu imkânlardan yeteri kadar yararlanmıştı. Buna bağlı olarak seçkin bir hayat düzeni kurmayı başarmış, önüne çıkan fırsatları belirli ölçülerde değerlendirmeyi bilmişti. Tecrübesi, maddi zenginliği, sosyal sermayesi, buna bağlı olarak şekillenen kariyeri ve geride bıraktığı servet birikimi böyle olması gerektiğini düşündürmektedir.

17. yüzyılın ilk yarısında bir devşirme olarak başlayan kariyeri sonrasında onu önemli sayılabilecek bir konuma taşımıştır. Başlangıçta yeniçeriliğe giden yol onun tercihi olmamıştır. Devşirilmiş, yapılan seçimler sonucunda bir asker *kul*⁷⁶ olmasına karar verilmişti. İçinde bulunduğu şartlar, bir askerken kendisine verilen sorumluluklar ve belki de şahsi ilgisi onu miri sarraflığa kadar (1691) götürmüştür.

Beşir'in sosyal sermayesi kariyer aşamalarına göre daha alt seviyededir. Örneğin kredi verdiği ya da borç aldığı kişilerin daha çok orta düzey devlet görevlilerinden olması şaşırtıcıdır. Gedikli İstanbul sarrafı olarak Beşir'in üst düzey Osmanlı elitlerine daha ulaşabilir bir konumda olması beklenirdi. Nitekim Beşir'le hemen hemen aynı dönemde faaliyette bulunmuş ve sadrazam Daltaban Mustafa Paşa'nın sarraflığını yapmış Ermeni Arıton'un, sadrazamın toplam terekesinin yaklaşık yüzde onluk bir kısmını işletiyor olması buna güzel bir örnektir⁷⁷.

Beşir bir gedikli sarraf olarak sermaye, yatırım ve servet oluşturma süreçleri açısından yeterince etkili olabileceği bir konuma ulaşamadan ölmüştü. Sarraflara yönelik olarak devlet takibi, kontrolü ve müdahalesinin bulunması sermaye, yatırım ve servet oluşturma

76 Kul kavramı hakkında bk. Graf, *a.g.e.*, s. 41.

77 Sarraf Arıton için bk. Metin Ziya Köse, *Galata'da Sarraf İşletmeleri İşletme Yönetimi, Sermaye ve Yatırım (1691-1733)*, İstanbul 2021, s. 46-47.

içgüdüleriyle hareket eden sarraflarda belirli bir kontrol mekanizması ile ihtiyatlı hareket etme dürtüsünü harekete geçirmiş olabilir. Ancak Arıton örneğinde olduğu gibi sarrafların ekonomik etkileri, politik güçlere-elitlere yakınlıkları ile sosyal sermayelerinin sanılandan daha kapsamlı olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Belki Beşir de böyle bir etki alanının içerisindeydi. Ne yazık ki terekesinden bunu doğrulamak mümkün değildir.

Devletin sarsıntılı geçen yılların ardından yaşadığı gelgitlere eşdeğer olarak Beşir'in kendi hayatındaki zikzaklar da dikkat çekicidir. Ölmeden az önce hastalanmıştı. Yaşlılık döneminde yaptığı evlilik eşinin erken ölümü üzerine fazla uzun sürmemiştir. Bir evlat sahibi olamayan Beşir, geride yasal bir mirasçı da bırakmamıştır. Terekesinden bakaya kalan ve yeniçeri ocağına aktarılacak olan net miktarın sarraflık görevini ifa eden bir resmi görevli için nispeten çok düşük olması bu açıdan değerlendirilmelidir. Serveti ve maddi dünya göstergeleri zengin sayılması gerektiğine işaret etse de Beşir, Osmanlı dünyasının kendisine sunduğu fırsatları geride büyük bir servet kalmayacak şekilde düzenlemeyi başarmıştır.

Beşir'in muhallefatı kurduğu yalnız dünyanın nitelikleri hakkında gerçekçi bilgiler vermektedir. İnancıydı, musikiyle ilgiliydi. Kıyafetler konusunda hassas ve seçiciydi. Değişik madenlerden yapılmış ev eşyalarına ve objelere karşı ilgisi vardı. Ölümüne yakın bir zamanda satın aldığı kölelerinden birini azat etmişti. Bir devşirme olarak hayatı boyunca duyduğu yalnızlık duygusunu ve aile özlemini belki bu şekilde gidermek istemiştir.

Bir yeniçeri ve elbette bir sarraf olarak maddi dünyasının sınırlarını genişletirken belli bir servet birikimine sahip olmuştu. Ancak gedikli sarraf olmasından sonra bir yandan kredi işlerine girişmesi, bir yandan da değişik meslek erbabından fonlar bularak para işletmeciliği yapması yaşam konforunun artmasına ve nispeten zenginler sınıfına dâhil olmasına olanak tanımıştı.

17. yüzyıl sonları Osmanlı merkezî idaresi için olabildiğince zorlu geçmiştir. Kutsal İttifakla yapılan savaşlar devam ederken iktisaden gerçekleşen yapısal değişiklikler devleti bir nevi yeniden tanzim etme düşüncesinin neticesiydi. Beşir, gedikli bir sarraf olduğunda kariyeri açısından önemli bir basamağa ulaşmış bulunuyordu. Devletin tevdi ettiği görevleri gerçekleştirme hususunda üzerine düşeni yaptığı 1696'daki gedikli sarraf listesinde adının tekrar yer almasından anlaşılmaktadır. Ertesi sene Zenta mağlubiyetinden sonra uzun savaşlar dönemi sona erse de mali ve finansal açıdan bir hayli yıpranmış olan devlet belini doğrultmak, hazinesini doldurmak ve ekonomisini daha işler hale getirebilmek için doğru kararlar almak zorunda kalmıştı. Ne yazık ki Beşir, bu politikaların sahada bir uygulayıcısı ya da şahidi olma şansını yakalayamamış ve mağlubiyetten bir yıl sonra hayata gözlerini yummuştu. Ölümünden bir yıl sonra imzalanan Karlofça Antlaşması, Osmanlı merkezî idaresini derinden sarsmış, toprak kayıpları yanında prestij ve itibar kaybı bunları yeniden inşa etme çabalarının kapısını aralamıştı. Beşir bir bakıma şanslıydı. Ne bu antlaşmanın

imzalandığını görmüş ne de tecrübe ettiğinden daha zorlu geçecek bir döneme müşahitlik etmişti.

Sonuç olarak Beşir Osmanlı dünyasına girmiş ve yeteneği ile önüne gelen fırsatları değerlendirerek hayatını idame ettirmeye çalışmıştı. Geride bıraktığı maddi birikim pek düşüktü; ancak edindiği tecrübeler en büyük kazancıydı. Tarihî kayıtlar tarihçiyi ve tarihe ilgi duyanları şaşırtacak şekilde hiç beklenmedik bir anda belirebilirler. Beşir'in maddi ve kısmen de özel yaşamına değinilen bu çalışmada kullanılan mevcut belgeler dışında ileride onu araştırmacılarla ve okuyucularla yeniden buluşturacak daha başka tarihsel veriler elbette bulunacaktır. Böylece Osmanlı hizmetinde tek başına yıllarca mücadele eden, kısa evliliği dışında ailesi olmayan, nihayet yalnız ölen Beşir ve inşa ettiği hayatı daha iyi anlaşılacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan I. Mahmud Belgeleri (AE.SMHD.I), 257/20998.

Bâb-ı Âsafî Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNS.MHM.d), 48.

Darbhone Defterleri (D.DRB.d), 164.

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d), 1941, 1673.

Basılmış Arşiv Kaynakları

İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 22 Numaralı Sicil (H. 1107-1108/M. 1698-1697), haz. Ali Coşkun ve diğ., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081/M. 1670-1671), haz. Rasim Erol ve diğ., İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1109-1110/M. 1698-1699), haz. Rasim Erol-Sabri Atay-Nedim Pakırdağ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2019.

İstanbul Kadı Sicilleri Hasköy Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081/M. 1615-1670), haz. Mustafa Kırış-Salih Kahrman, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul 2019.

Konya Kadı Sicili 39 (1113-1113/1701-1702), haz. İbrahim Solak-İzzet Sak, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2016.

Araştırma Eserler

- Afyoncu, Erhan, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Defterhane-i Âmire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Akyıldız, Ali, “Sarrafılık”, *DİA*, XXXVI, 163-165.
- Albayrak, Gökçen Coşkun, “Osmanlı’da İç Borçlanma ve Sarraflar”, *Bilimevi İktisat*, 4, İstanbul 2018, s. 128-143.
- Aydın, Yusuf Alperen, *Müteşebbis ve Devlet 18. Yüzyılda Peksimetçibaşı Nureddin Ağa’nın Yükselişi*, Kitabevi, İstanbul 2016.
- Bashan, Eliezer, “Jewish Moneylending in Constantinople and Smyrna during the 17th-18th Centuries as Reflected in the British Levant Company’s Archives”, *The Mediterranean and the Jews-Banking, Finance and International Trade (XVI-XVIII Centuries)*, ed. Ariel Toaff-Simon Schwarzfuchs, Ramat-Gan 1989, s. 57-73.
- Beydilli, Kemal, “Yeniçeri”, *DİA*, XLIII, 450-462.
- Bilgin, Arif-Fatih Bozkurt, “Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytûlmâl Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2010), s. 1-31.
- Bozkurt, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya 2011.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Amire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, “İstanbul Sarrafları (1691-1835)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30 (2014), s. 19-96.
- Clay, Christopher, *Gold for the Sultan: Western Bankers and Ottoman Finance: 1856-1881: A Contribution to Ottoman and to International Financial History*, I.B. Tauris, New York 2000.
- Çimen, Ayşegül, *Public and Private Property Claims in the Ottoman Empire: the Beytûlmal and its Institutionalization in the Early Modern Period*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2023.
- Çiftçi, Yasemin, *Osmanlı İstanbulu’nun İki Asırlık Gayrimenkul Portresi (1500-1700)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2020.
- Erdoğan, Ayşenur *Osmanlı Devleti’nde Yeniçeri Ağalığı Kurumu*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024.
- Erünsal, İsmail, “Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: Şuhûdü’l-’Udûlden Şuhûdü’l-Hâle Geçiş”, *Osmanlı Araştırmaları*, 53 (2019), s. 1-50.
- _____, “Şuhûdü’l-Mazmundan Şuhûdü’l-Hâle: Üsküdar Sicillerinde Bir Değişimin Öyküsü”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X*, 19-20-21 Ekim 2018, *Bildiriler*, II, İstanbul 2019, s. 3-23.
- Faroqhi, Suraiya, “Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıl Kadı Sicillerinde Kaydolunan Ev Satışlarıyla İlgili Belgelerin Şekil Açısından Değişimi”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri (30 Nisan-2 Mayıs 1986)*, İstanbul 1988, s. 201-210.
- Fekete, Lajos, “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi”, *Belleten*, XLIII/179 (1979), 457-480.
- Graf, Tobias P., *The Sultan’s Renegades: Christian-European Converts to Islam and the Making of the Ottoman Elite, 1575-1610*, Oxford University Press, Oxford 2017.
- Gerber, Haim, “Jews and Money-Lending in the Ottoman Empire”, *The Jewish Quarterly Review*, 72/2

(1981), s. 100-118.

Hulkiender, Murat, *Bir Galata Bankerinin Portresi: George Zarifi (1806-1884)*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2003.

İnalçık, Halil, "Economic and Social Structure of the Ottoman Empire in its Heyday", *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu*, I, IRCICA, İstanbul 1986, s. 3-20.

İpek, Nurdan, *Yahudi Bankerler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

Jamgoçyan, Onnik, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sarraflık Rumlar, Museviler, Frenkler, Ermeniler (1650-1850)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Kafadar, Cemal, *Yeniçeri-Esnaf Relations: Solidarity and Conflict*, McGill University, Institute of Islamic Studies, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Montreal 1981.

Kaynak, Rahşan, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

Kazgan, Haydar, *Galata Bankerleri*, Türk Ekonomi Bankası, İstanbul 1991.

Koç, Yahya, *Sayda Eyaleti'nde Osmanlı İktidarı ve Yerel Güçler (1700-1775)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2018.

Köse, Metin Ziya, *Galata'da Sarraf İşletmeleri İşletme Yönetimi, Sermaye ve Yatırım (1691-1733)*, Kriter Yayınları, İstanbul 2021.

_____, "Galata'da Ermeni Sarraflar ve Kredi İlişkileri (1700-1720)", *Tarih Dergisi*, sayı 64 (2016), s. 73-99.

Lee, Younghee, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi (Fatih Döneminde Vezir-i Azamlar ve Zağanos Paşa)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.

Manav, Nursel, *Zenginlikten İflasa Mustafa Reşid Paşa'nın Sarrafi Cezayirlioğlu Mıgırdıç*, Libra Kitap, İstanbul 2019.

Minkov, Anton, *Conversion to Islam in the Balkans. Kısve Bahasi Petitions and Ottoman Social Life, 1670-1730*, Brill, Leiden-Boston 2004.

Nommaz, Aaron, *Endülüs'ten Osmanlı'ya Paraya Yön Veren Yahudi Bankerler*, Destek Yayınları, İstanbul 2019.

Oğuz, Gülser, *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2013.

Özcan, Abdülkadir, "Dergâh-ı Âlî", *DİA*, IX, 174.

Özdemir, Serdar, *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Pamuk, Şevket, "The Evolution of Financial Institutions in the Ottoman Empire, 1600-1914", *Financial History Review*, 11 (2004), s. 7-32.

Pierce, Leslie, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Reyhan, Cenk, *Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2008.

Sefer, Semih, *Lorandolar ve Tubiniler: Osmanlı Devleti'nde Levanten Banker Aileler ve Faaliyetleri*, Albaraka Yayınları, İstanbul 2020.

Tezcan, Betül, *XVIII. Yüzyılda Mısır Darphanesi*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.

Ünlü, Ertan, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında Merkez-Taşra Bağlamında Sarrafların İlişki Ağları: Bir Sosyal Ağ Analizi Yöntemi Denemesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.

_____, “18. Yüzyılda Osmanlı Eliti Bir Darphane Sarrafının Muhallefatı: Bedros Nam-ı Diğer Petraki”, *OTAM*, 43 (2018), s. 281-317.

_____, “Mısır Sarrafı Artin (?-1790)”, *Sosyal&Beşerî Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar*, c. I, Gece Kitaplığı, Ankara 2023, s. 203-217.

Yaycıoğlu, Ali, “Perdenin Arkasındakiler Osmanlı İmparatorluğunda Sarraflar ve Finans Ağları Üzerine Bir Deneme”, *Journal of Turkish Studies*, 51 (2019), s. 375-396.

Yılmaz, Fehmi, “The Life of Köprülüzade Fazıl Mustafa Pasha and his Reforms (1637-1691)”, *Osmanlı Araştırmaları*, 20 (2000), s. 165-221.

Yılmaz, Gülay, “Becoming a Devshirme: The Training of Conscripted Children in the Ottoman Empire”, *Children in Slavery Through the Ages*, ed. Gwyn Campbell-Suzanne Miers-Joseph C. Miller, Ohio University Press, Ohio 2009, s. 119-134.

